

УДК 347.1

НАУКОВІ ТЕОРІЇ ЩОДО ОБ'ЄКТА ПРАВОВІДНОСИН ТА ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАГАЛЬНОГО Й СПЕЦІАЛЬНОГО ОБ'ЄКТА ЦИВІЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Діденко Лариса Василівна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного
і господарського права та процесу
(Міжнародний гуманітарний
університет, м. Одеса, Україна)

У статті проаналізовано різні наукові підходи до визначення об'єкта правовідносин. Підкреслюється, що спеціальні та загальні об'єкти цивільних процесуальних правовідносин співвідносяться один з одним таким чином: 1) загальний об'єктивний об'єкт може бути ідентичним спеціальному об'єктному результату; 2) загальний цільовий об'єкт може бути більш негативним, ніж отриманий спеціальний об'єкт-результат; 3) загальний об'єкт може бути більш позитивним, ніж отриманий спеціальний об'єктний результат. Запропоновано визначення поняття загального та спеціального об'єкта цивільно-процесуальних правовідносин. Таким чином, загальним об'єктом цивільно-процесуальних правовідносин є розгляд і вирішення справ у суді з метою ефективного захисту суб'єктивних прав, свобод або інтересів особи, суспільства чи держави а саме матеріальні та нематеріальні вигоди, для захисту яких суб'єкти вступають у цивільно-процесуальні правовідносини (гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформації, а також інші матеріальні та нематеріальні вигоди і). Особливим об'єктом цивільно-процесуальних правовідносин є результат, який представляє процесуальні наслідки поведінки одного з суб'єктів внаслідок вимоги іншого суб'єкта, досягається останнім через низку процесуальних дій, вчинених під час розгляду, і вирішення цивільної справи в порядку позову, наказу, окремого провадження або перегляду судових рішень, а також консолідується рішенням суду, постановою, постановою або наказом. На підставі запропонованих визначень понять загального та спеціального об'єкта цивільно-процесуальні правовідносини забезпечуються їх характеристиками.

Ключові слова: об'єкт правовідносин, об'єкт цивільно-процесуальних правовідносин, загальний об'єкт цивільно-процесуальних правовідносин, спеціальний об'єкт цивільно-процесуальних правовідносин.

SCIENTIFIC THEORIES ON THE OBJECT OF LEGAL RELATIONS AND THE LEGAL CHARACTERISTIC OF THE GENERAL AND SPECIAL OBJECT OF CIVIL PROCEDURAL LEGAL RELATIONS

Didenko Larisa Vasylivna,
Doctor of Law, Associate Professor
at the Department of Civil
and Commercial Law and Process
(International Humanitarian University,
Odessa, Ukraine)

The article analyzes various scientific approaches to the definition of the object of legal relations. It is emphasized that the special and general objects of civil procedural legal relations are correlated with each other in the following way: 1) the general objective object

can be identical to the special object-result; 2) the general target object may be more negative than the received special object-result; 3) a common object may be more positive than a special object-result obtained. The definition of the concept of general and special object of civil procedural legal relations is proposed. Thus, the general object of civil procedural legal relations is the goal for the purpose of which the consideration and resolution of cases in a court is conducted in order to effectively protect the subjective rights, freedoms or interests of a person, a society or a state, namely, tangible and intangible benefits, for protection which subjects enter into civil procedural legal relationships (money and securities, other property, property rights, results of works, services, results of intellectual, creative activity, information, as well as other tangible and intangible benefits and). The special object of civil procedural legal relations is the result, which represents the procedural consequences of the behavior of one of the subjects as a result of the requirement of another subject, is achieved by the latter through a series of procedural actions committed during the consideration and resolution of a civil case in the order of the claim, order, separate proceedings, or review of court decisions, and gets consolidated in a court decision, ruling, decree or order. On the basis of the proposed definitions of the concepts of general and special object civil procedural legal relationships provided their characteristics.

Key words: object of legal relations, object of civil procedural legal relations, general object of civil procedural legal relations, special object of civil procedural legal relations.

Вступ. Об'єкт правовідносин переважно розглядається у теорії права як сукупність матеріальних, духовних та інших благ, із приводу яких суб'єкти права вступають у правовідносини й здійснюють свої суб'єктивні права й обов'язки. Наукові теорії стосовно об'єкту правовідносин полягають у тому, щоб розкрити сенс існування правовідносин та продемонструвати, для чого суб'єкти вступають у правові відносини й вчиняють дії у них, реалізуючи свої права й обов'язки.

Складність об'єкта цивільних процесуальних правовідносин можна пояснити тим, що він розглядається окремими вітчизняними науковцями у сукупності двох складників – загального та спеціального об'єкта цивільних процесуальних правовідносин. Загальним об'єктом вважається захист суб'єктивних прав, свобод, законних інтересів, а спеціальний – виділяється стосовно конкретних правовідносин між учасниками процесу у широкому розумінні. Тобто об'єкт цивільних правовідносин із однієї сторони становить собою їх зміст, а із іншої – визначає напрям процесуальної діяльності позивача і відповідача як суб'єктів процесуальних правовідносин, кінцевою метою якої є досягнення очікуваного правового результату у вигляді отримання певного блага як наслідку розгляду справи. Саме тому закріплення усіх можливих об'єктів цивільних процесуальних відносин є неможливим, адже їхній зміст та сутність у кожній окремій справі відрізняються, і як наслідок, у науковій теорії присутні визначення поняття об'єкта як правової категорії, які відрізняються один від одного. Такі позиції відображають неоднакове сприйняття вченими проблематики об'єкта цивільних процесуальних правовідносин. Отже, дійдемо до висновку, що необхідність обґрунтування сутності даного правового явища зумовлює важливість дослідження наукових теорій стосовно нього, а також правової характеристики загального і спеціального об'єкта цивільних процесуальних правовідносин.

Стан дослідження. Дослідження об'єкта правовідносин у різноманітних сферах вітчизняної правової науки здійснюються регулярно. Сьогодні наукові теорії стосовно об'єкту правовідносин мають важливе значення для правової доктрини нашої держави. Цьому питанню приділялм увагу такі науковці, як О.М. Бандурка, С.С. Бичкова, Ю.В. Білоусов, О.С. Захарова, О.М. Єфімов, Т.М. Кілічава, В.В. Комаров, М.П. Курило,

А.Л. Паскар, Ю.Ю. Рябченко, О.Ф. Скакун, В.В. Сухонос, В.І. Тертишников, С.Я. Фурса, В.Д. Чернадчук, С.І. Чернооченко, М.Й Штефан, В.С. Щербина, М.М. Ясинок тощо. Втім, усе вищезазначене свідчить про необхідність подальшого розвитку існуючих наукових позицій щодо об'єкта цивільного процесуального правовідношення шляхом формування авторського підходу.

В енциклопедичній літературі під об'єктом розуміються явище, предмет, особа, що на них спрямовано певну діяльність, увагу тощо [1, с. 804]. Тобто у контексті будь-яких правових відносин об'єктом є те, з приводу чого вони виникають та навколо чого зосереджено їх функціонування.

У загальній теорії держави та права об'єкти правовідносин визначаються за загальним правилом як «матеріальні й нематеріальні блага, з приводу яких суб'єкти вступають у правовідносини, здійснюючи свої суб'єктивні юридичні права і суб'єктивні юридичні обов'язки» [2, с. 366]. Втім, як демонструє специфіка різноманітних галузей права, у тому числі й цивільно-правова, дану концепцію не завжди доцільно застосовувати для роз'яснення сутності правових відносин різних видів.

Мета – дослідження наукових теорій щодо об'єкту правовідносин, правова характеристика загального і спеціального об'єкта цивільних процесуальних правовідносин.

Вважаємо за можливе визначити його специфічні риси:

1) об'єкт є невід'ємним складником будь-яких процесуальних правовідносин, які виникають під час реалізації особами своїх прав і обов'язків і які спрямовані на досягнення бажаного правового результату судового провадження;

2) залежно від різновиду процесуальних правовідносин об'єкт можуть становити як матеріальні, так і нематеріальні блага, причому особливі для кожного окремого провадження;

3) досягнення об'єкта пов'язується із результатом судового провадження, яке закріплюється у встановленому законом порядку шляхом прийняття судом рішення, постанови, ухвали, вироку;

4) у науковій літературі різних галузей правової науки виділено комплекс можливих об'єктів процесуальних правовідносин – матеріальні чи нематеріальні блага (результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також особисті немайнові блага), суспільні відносини, матеріальні, духовні та інші соціальні цінності, проведення дій, певна поведінка, ті чи інші речі та документи тощо.

Отже, на підставі здійсненого аналізу дійдемо висновку, що об'єкт процесуальних правовідносин варто розглядати у двох розрізах: спеціальному та загальному, адже в межах досліджень однієї галузі права об'єкт може розумітись по-різному і бути відмінним від загальноприйнятої теоретичної концепції щодо його розуміння.

Наявність іншої сторони об'єкта, пов'язаної із об'єктом наприкінці людської діяльності у процесі правовідносин, зумовлює надання даним категоріям назву «об'єкта-цілі» та «об'єкта-результату» [3, с. 36]. Зокрема, на початку діяльності суб'єкта той чи інший об'єкт виступає як «об'єкт-ціль», а наприкінці проявляється вже як «об'єкт-результат».

Звернемо увагу, що період незалежності України характеризується для вітчизняної науки зменшенням кількості розбіжностей щодо розуміння даного питання. Тобто виникає дещо спірна ситуація, за якої, з одного боку, об'єкт цивільних процесуальних правовідносин все ще залишається неоднозначним питанням, проте, з іншого боку – в наші дні здебільшого тлумачиться схожим чином. Однак у вітчизняній науковій теорії є питання, пов'язане із об'єктом цивільних процесуальних правовідносин, яке дійсно викликає суттєві спори у науковій літературі, – це виділення загального і спеціального об'єкту.

Однак більшість сучасних процесуалістів категоричні стосовно даного питання і виділяють винятково спеціальний об'єкт. Наприклад, М.Й. Штефан прямо зазначає, що об'єкт цивільних процесуальних правовідносин може визначатись винятково стосовно конкретного правовідношення, а мова про загальний для усіх цивільних процесуальних правовідносин об'єкт взагалі не може йти [4, с. 62]. Такої ж думки дотримується більшість сучасних дослідників галузі цивільного процесуального права.

Можливість розгляду цивільних процесуальних правовідносин у загальному та спеціальному розрізі підтверджується працями численних науковців. Так, варто звернути увагу на існування моністичної та плюралістичної теорій об'єкта цивільних процесуальних правовідносин [3, с. 36]. Моністична полягає у тому, що об'єкт цивільних процесуальних правовідносин може бути лише одним (наприклад, спеціальним), а плюралістична передбачає можливість виділення і загального, і спеціального об'єкту. Зокрема, загальний об'єкт виділяється стосовно всього цивільного судочинства (ним визначається охорона та захист прав), а спеціальний – за окремими видами проваджень у суді першої інстанції, а також за групами правовідносин (суд – позивач, суд – свідок тощо).

Таким чином, на підставі здійсненого дослідження, сформулюємо наступні висновки щодо чинних у науковій літературі концепцій визначення поняття «об'єкт цивільних процесуальних правовідносин»:

1) проаналізовані нами позиції відображають неоднакове сприйняття вченими проблематики об'єкта цивільних процесуальних правовідносин;

2) у науковій літературі виділено щонайменше шість концепцій щодо розуміння сутності об'єкту цивільних процесуальних правовідносин, однак сьогодні в сучасних вітчизняних джерелах найбільш поширеним є роз'яснення даної категорії як передбачених законом наслідків процесуальних дій, які є метою цивільного судочинства (загальний об'єкт), захистом матеріальних прав і законних інтересів сторін і третіх осіб (спеціальний об'єкт), конкретною справою;

3) виділення загального і спеціального об'єкта цивільних процесуальних правовідносин є одним із найбільш спірних питань, пов'язаних із об'єктом цивільних процесуальних правовідносин, причому некоректним буде висновок, що кількість прихильників будь-якої із концепцій переважає;

4) фактично відсутні позиції щодо розуміння сутності об'єкта цивільних процесуальних правовідносин у винятково загальному контексті, а більшість моністичних теорій щодо даного питання мають спеціальний характер;

5) ми приєднаємось до тих дослідників, які вказують на актуальність плюралістичної теорій об'єкта цивільних процесуальних правовідносин з наступних міркувань: по-перше, це відповідає загальній теорії процесуальних правовідносин; по-друге, виділення загального та спеціального розуміння відображає, з одного боку, єдине розуміння цієї категорії, а з іншого – враховує специфіку кожного окремого правовідношення.

Отже, на підставі усього вищезазначеного та норм Цивільного процесуального кодексу України від 18.03.2004 № 1618-IV [5], сформулюємо наступні дефініції поняття об'єкт цивільних процесуальних правовідносин.

Загальний об'єкт цивільних процесуальних правовідносин – це ціль, заради досягнення якої відбувається розгляд і вирішення справ у суді із метою ефективного захисту суб'єктивних прав, свобод чи інтересів особи, суспільства чи держави, а саме матеріальні та нематеріальні блага, для захисту яких суб'єкти вступають у цивільні процесуальні правовідносини (гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні і нематеріальні блага).

Спеціальний об'єкт цивільних процесуальних правовідносин – це результат, який уособлює процесуальні наслідки поведінки одного із суб'єктів внаслідок вимоги іншого суб'єкта, досягається останнім через низку його процесуальних дій, вчинених під час розгляду і вирішення цивільної справи у порядку позовного, наказного, окремого провадження чи перегляду судових рішень, та отримує закріплення в судовому рішенні, постанові, ухвалі чи наказі.

Отже, ознаки загального об'єкту цивільних процесуальних правовідносин можна виразити наступним чином:

1) загальний об'єкт цивільних процесуальних правовідносин становить собою певну ідеальну ціль, яку прагнуть досягнути суб'єкти правовідношення;

2) він окреслює загальні межі розуміння сутності об'єкта усіх можливих цивільних процесуальних правовідносин;

3) загальний об'єкт цивільних процесуальних правовідносин може відрізнитись залежно від ролі суб'єкта в цивільних процесуальних правовідносинах – тобто є різним для суду, суб'єктів, які беруть участь в справі, та суб'єктів, які є іншими учасниками цивільного процесу.

Спеціальний об'єкт цивільних процесуальних правовідносин відрізняється від загального низкою специфічних ознак, обумовлених нормами Цивільного процесуального кодексу України від 18.03.2004 № 1618-IV [5], особливостями кожного окремого цивільного процесуального правовідношення, а також спрямованістю не на ціль, а на результат. Так, як нами раніше відзначалось у даній роботі, на початку діяльності суб'єкта той чи інший об'єкт цивільних процесуальних правовідносин виступає як «об'єкт-ціль», а під час його реалізації у конкретних правовідносинах вже як «об'єкт-результат». При цьому обидва об'єкти можуть по-різному співвідноситись між собою: 1) загальний об'єкт-ціль може бути тотожним із спеціальним об'єктом-результатом; 2) загальний об'єкт-ціль може бути негативнішим, аніж отриманий спеціальний об'єкт-результат; 3) загальний об'єкт-ціль може бути позитивнішим, аніж отриманий спеціальний об'єкт-результат.

Специфіку спеціального об'єкту цивільних процесуальних правовідносин варто аналізувати із огляду на особливості проваджень, передбачених чинним Цивільним процесуальним кодексом України від 18.03.2004 № 1618-IV [5]. Так, згідно зі статтею 2 об'єктом позовного провадження є ефективний захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Спеціальний об'єкт цивільних процесуальних правовідносин, які виникають у порядку окремого провадження, варто пов'язати із підтвердженням наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав згідно із положеннями статті 293 Цивільного процесуального кодексу України від 18.03.2004 № 1618-IV [5].

Ознаки спеціального об'єкту цивільних процесуальних правовідносин є наступними:

1) спеціальний об'єкт цивільних процесуальних правовідносин становить їх фактичний результат, який може відрізнитись від ідеальної цілі, яку прагнуть досягнути суб'єкти правовідношення;

2) спеціальний об'єкт цивільних процесуальних правовідносин визначається винятково у контексті конкретного правовідношення;

3) спеціальний об'єкт цивільних процесуальних правовідносин відрізняється залежно від виду провадження, у яких виникає відповідне правовідношення;

4) у процесі розгляду цивільної справи виникає величезна кількість цивільних процесуальних правовідношень, кожне із яких має свій спеціальний об'єкт.

Висновки. У науковій літературі сьогодні так і не досягнуто єдності думок науковців щодо тлумачення сутності поняття цивільних процесуальних правовідносин. В правовій доктрині існує низка концепцій, деякі із яких зустрічаються у працях, присвячених даному питанню частіше за інші. Однак це не дає підстави зробити висновок про те, що точки зору сучасних дослідників сходяться, адже більшість сформульованих дефініцій є доволі спірними. Сьогодні у вітчизняній науці фактично відсутня єдність з приводу того, що із себе представляє об'єкт цивільних процесуальних правовідносин, а також чи варто його розглядати у загальному розрізі, тобто однаково для усіх правовідношень, чи окремо для кожного правовідношення.

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [гол. ред. В.Т. Бусел, редактори-лексикографи: В.Т. Бусел, М.Д. Василега-Дерибас, О.В. Дмитрієв, Г.В. Латник, Г.В. Степенко]. Київ : Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
2. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : підруч. Харків : Консум, 2001. 656 с.
3. Діденко Л.В. Об'єкти цивільних процесуальних правовідносин. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. № 2. Том 2. 2017. С. 36–39.
4. Штефан М.Й. Цивільне процесуальне право України : Академічний курс ; Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. Київ : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. 624 с.
5. Цивільний процесуальний кодекс України. Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України* від 08.10.2004. 2004 р. № 40. 40–42. стор. 1530. ст. 492.

УДК 346.1

КЛАСИФІКАЦІЯ ПРАВОВИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У ГОСПОДАРЬСЬКОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Ковалишин Олександр Романович,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри судочинства
(Навчально-науковий юридичний
інститут Прикарпатського
національного університету
імені Василя Стефаника,
м. Івано-Франківськ, Україна)

Статтю присвячено виявленню класифікаційних критеріїв поділу правових запозичень на види. На основі наведених автором критеріїв аналізується система правових запозичень в господарському праві.

Автор пропонує поділяти правові запозичення в залежності від їх динаміки на планові та випадкові. За обсягом пропонується виділяти запозичення: 1) правової норми; 2) правового інституту; 3) правової ідеї.